

DĖL KAI KURIŲ NETAISYKLINGOS VARTOSENOS ATVEJŲ
SUVIRINIMO SRITIES MOKSLO DARBUOSEDalia Gedzevičienė¹, Irmantas Gedzevičius²

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

El. paštas: ¹daliacern@yahoo.com; ²irmantas@vgtu.lt

Santrauka. Straipsnyje aptariama keletas dažnesnių netaisyklingos vartosenos atvejų suvirinimo srities mokslo darbuose – kai sudėtiniuose terminuose rūšiai ar daikto ypatybei išskirti vartojamos neįvardžiuotinės būdvardžių ir dalyvių formos, taip pat pateikiama keletas dažnesnių pasenusių ir nevertotų terminų pavyzdžių bei aptariama suvirintojų kalboje itin gabi viena iš sintaksės klaidų – netaisyklinga paskirties raiška. Taip pat straipsnyje aiškinamos netaisyklingos vartosenos priežastys, pateikiami klaidų pavyzdžiai, rasti suvirintojų tekstų rankraščiuose, ir siūlomi jų taisymo būdai (skliaustuose po lygybės ženklo (=) nurodomas taisyklingas vartotinas variantas).

Reikšminiai žodžiai: įvardžiuotinė forma, nevertotinas terminas, suvirinimo terminas, paskirties raiška.

Įvadas

Prieš keletą metų apie suvirinimo terminiją rašę autoriai apgailestavo, kad nemažą klaidų dalį sudaro semantizmai, neteiktini vertiniai, atsiradę dėl pažodinio vertimo iš rusų kalbos. Taip pat dėl šios kalbos įtakos suvirintojai dar vartoja nemažai barbarizmų, nors jau yra puikių lietuviškų atitikmenų (Petrėtienė *et al.* 2006). Vis dėlto šiuo metu žvelgiant į suvirinimo terminiją ir apskritai į šios srities mokslo kalbą, skaitant tekstų rankraščius matyti, kad rašytinėje vartosenoje rusiškų skolinių, ypač barbarizmų, ištis mažėja. Taigi randantis vis daugiau originalių lietuviškų (ne verstinių) vadovėlių ir atsivėrus galimybėms naudotis įvairiakalbe literatūra, rusų kalbos įtaka mokslo kalbai po truputį mažėja. Antra vertus, pastaraisiais metais technikos mokslo kalboje padaugėjo neteiktinų skolinių iš Vakarų kalbų, dažniausiai – iš anglų. Tačiau šiame straipsnyje bus apsiribota klaidomis, kurių daugiausia atsiranda ne dėl kitų kalbų poveikio, o dėl kitų priežasčių – dėl menko kai kurių kalbos dėsnių išmanymo, terminų darybos taisyklių nepaisymo ir kt. Straipsnyje aptariami dažnesni netaisyklingos vartosenos atvejai suvirinimo srities mokslo kalboje – įvardžiuotinių formų vartoseną sudėtiniuose terminuose (terminų morfologija), darybos požiūriu netaisyklingi, pasenę, neapbruoti ir dėl to taisytini terminai (terminų daryba) bei viena iš sintaksės klaidų – netaisyklinga paskirties raiška.

Terminai ir įvardžiuotinių formų vartoseną

Lietuvių kalboje laipsniuojamieji (kokybiniai) būdvardžiai, dalyviai ir kelintiniai skaitvardžiai turi paprastąsias ir įvar-

džiuotines formas. Įvardžiuotinėms formoms būdinga savita reikšmė ir tarsi dvigubos galūnės (Šukys 2006). Vis dėlto neretai kyla keblumų, kai reikia nuspręsti, kur įvardžiuotinė forma tinka, o kur – ne.

Šiuo metu spaudos ir kitų žiniasklaidos priemonių kalboje į akis krinta perteklinė įvardžiuotinių formų vartoseną. Norint išskirti nėra klaida vartoti įvardžiuotinę formą, tačiau laikraščiuose tuo kartais piktnaudžiaujama (Kupčinskaitė 2011). O štai mokslo kalboje matyti atvirkštinė tendencija – ten, kur būtinos įvardžiuotinės formos – sudėtiniuose terminuose (o jų bet kurioje mokslo srityje itin gausu), vartojami neįvardžiuotiniai būdvardžiai ir dalyviai. Dažnai pamirštama, kad rūšiai ar tipui nusakyti ir terminams sudaryti netinka paprastosios formos. Pagrindinė įvardinės formos darybos paskirtis – pabrėžti, apibrėžti ir išskirti. Todėl įvardžiuotiniai būdvardžiai ar subūdvardžė dalyviai labai tinka terminijai, kuriai būtinas apibrėžtumasis ir skyrimasis iš kitų analogiškų dalykių tarpo: *lengvoji pramonė* skiriama nuo *sunkiosios pramonės*, *kramtomoji guma* skiriama nuo kitų gumos rūšių (Paulauskienė 2004). Tad ir esamiems, ir būsimiems specialistams reikėtų prisiminti, kad rūšis, išskiriamoji daikto ypatybė sudėtiniuose terminuose ir pavadinimuose reiškia įvardžiuotinę formą.

Dažniausios šios srities klaidos mokslo straipsnių rankraščiuose apie suvirinimą:

agresyvi (=agresyvioji) terpė, aplinka;

kintama (=kintamoji) srovė;

vertikali (=vertikalioji) padėtis;

horizontali (=horizontalioji) padėtis;

pasvira (=pasviroji) padėtis;

karšti (=karštieji) *įtrūkiai, plyšiai;*
šalti (=šaltieji) *įtrūkiai, plyšiai;*
aukšta (=aukštoji) *įtampa;*
žema (=žemoji) *įtampa;*
suvirinta (=suvirintoji) *jungtis;*
anglingas (=anglingasis) *plienas;*
neanglingas (=neanglingasis) *plienas;*
skystas (=skystasis) *metalas;*
kietas (=kietasis) *metalas;*
minkštas (=minkštasis) *metalas;*
glaistytas (=glaistytasis) *elektrodas;*
prilydytas (=prilydytasis) *metalas;*
legiruotas (=legiruotasis) *plienas, ketus;*

nelegiruotas (=nelegiruotasis) *plienas, ketus* (bet – mažai *legiruotas ketus, plienas* ar *lydinys*, šiuo atveju įvardžiutinė forma nevertinama, nes sudėtiniame termine yra būdo aplinkybė). Tad jeigu būdvardis ar dalyvis gali būti įvardžiutinis, terminijoje vartojama tik įvardžiutinė jo forma. Vis dėlto nereikėtų pamiršti, kad ne visi būdvardžiai gali būti įvardžiutiniai, o tik laipsniuojamieji (kokybiniai). Viena iš dažnesnių klaidų technikos mokslo kalboje – kai įvardžiutinė forma pridedama prie būdvardžių su priesaga *-inis*. Šiems būdvardžiams įvardinis elementas – nereikalingas balastas, nes priesaga *-inis* pati apibrėžia reikšmę, su ja daromi ir mokslo terminai (Paulauskienė 2004). Tad reikėtų taisyti: *vidurinysis* (=vidurinis) *sluoksnis; paskutinysis* (=paskutinis) *etapas*.

Jeigu vis tiek kyla abejonių dėl įvardžiutinės formos tikslingumo vienu ar kitu atveju, reikėtų pasižiūrėti, kokia terminija vartojama tos mokslo srities vadovėliuose ir terminų žodynuose. Taisyklingsi lietuviški suvirinimo terminai pateikti Lietuvos standarto LST EN 1792 versijoje – „Suvirinimas. Daugiakalbis suvirinimo ir panašių procesų terminų sąrašas“ (2010). Jei po ranka nėra nei vadovėlio, nei žodyno, nei terminų sąrašo ar juose nėra ieškomo žodžio, tuomet dar galima pasitelkti internete esantį Lietuvos Respublikos terminų banką (<http://terminai.vlkk.lt>). Tai informacinė sistema, kurios veikimą, priežiūrą ir duomenų atnaujinimą užtikrina Valstybinė lietuvių kalbos komisija kartu su Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija. Naudotis Terminų banko paslaugomis gali visi interneto vartotojai, čia jie pamatys aprobuotų, teiktinų terminų straipsnius ir neteiktinus terminus. Šiuo metu Lietuvos Respublikos terminų banke skelbiama daugiau kaip 180 tūkstančių terminų straipsnių. Čia pateikiami 32 žodynų duomenys.

Vartotini ir nevertotini terminai

Anot A. Kaulakienės, mokomųjų leidinių autoriai ir redaktoriai dar nepakankamai remiasi sunormintais bendrinės

kalbos žodynais, todėl mokomuosiuose leidiniuose galima aptikti daugybę nesuderintų terminų (Kaulakienė 2007). Tad vadovėliuose, žodynuose ir Terminų banke reikėtų patikrinti ne tik sudėtinius terminus dėl įvardžiutinių formų vartojimo, bet ir visus kitus terminus (tiek vientisinius, tiek sudėtinius) ir jų apibrėžtis, nes vieni jau gali būti pasenę ir vietoj jų yra pasiūlyti naujesni, kiti nevertotini dėl netaisyklingos darybos ir pan.

Vienas dažniausių nevertotinių suvirinimo srities terminų yra *liekamasis įtempimas*. Taisyklingas jo atitikmuo – *liekamasis įtempis*. „Fizikos terminų žodyne“, išleistame 1979 m., buvo teikiamas terminas *įtempimas*, tačiau į naująjį šio žodyno variantą, išėjusį 2007 m., įtraukti nauji terminai, aprobuoti Lietuvos standarte LST ISO 31 „Dydžiai ir vienetai“, tad šiame žodyne suvirintojų itin dažnai vartojamas *įtempimas* (dydis, susijęs su vidinėmis jėgomis, atsirandančiomis išorinių jėgų veikiamoje medžiagoje) pakeistas *įtempiu* (Valiukėnas 2008). Tas pats pasakytina ir apie *kietumą*, kai kalbama apie dydį, išreiškiantį medžiagos priešinimąsi kito kūno įsiskverbimui arba paviršiaus ardymui sąlytiniu būdu. 1979 m. „Fizikos terminų žodyne“ buvo vartojamas tik *kietumas*, o minėtame antrajame leidime tokia reikšme jau teikiamas *kietis*. Tad derėtų prisiminti, kad terminai *Brinelio kietumas, Rokvelo kietumas, Vikerso kietumas* arba *kietumas pagal Brinelį (Rokvelą, Vikersą)* nevertotini. Šiuo metu taisyklingsi ir aprobuoti terminai yra *Brinelio kietis, Vikerso kietis* ir *Rokvelo kietis. O smūginis tūsumas pagal Šarpį* taisytinai į *Šarpio smūginį tūsumą*.

Šios nurodytos klaidos priklauso dviem itin dažnoms su terminų (daiktavardžių) daryba susijusioms klaidų grupėms:

- konkrečioms sąvokoms ar reiškiniams įvardyti vengtini veiksmažodiniai priesagos *-imas* daiktavardžiai, pvz., *įtempimas* (=įtempis); *apkrovimas* (=apkrova); *įrengimas* (=įrenginys); *įtrūkimas* (=įtrūkis) ir kt.;
- taisytinai būdvardiniai priesagos *-umas* daiktavardžiai savybės skaitinę vertę žymintiems terminams reikšti, kai galima pasidaryti galūninės darybos vedinių, pvz., *kietumas* (=kietis); *tankumas* (=tankis); *stiprumas* (=stipris); *drėgnumas* (=drėgnis) ir kt.

Tačiau šioje vietoje reikėtų pabrėžti, kad jokių būdu ne visuomet tokie terminai, kaip *kietumas, tankumas, stiprumas, drėgnumas, klampumas* ir pan., taisytinai į *kietį, tankį, stiprį, drėgnį* ir *klampį*. Lietuvių kalboje šiuo metu linkstama skirti savybės ir jos dimensinės (skaitinės) vertės terminus. Tad *kietumas, stiprumas, drėgnumas, tankumas* ir *klampumas* yra vartotini ir taisyklingsi terminai, kai kalbama

apie medžiagos savybę, o *kietis, stipris, tankis, drėgnis ir klampis* – kai kalbama apie tos savybės skaitinę išraišką. Pvz., štai kaip terminų žodynuose (Terminų banke) apibrėžiama viena iš šių terminų porų: *kietumas – tai medžiagos savybė priešintis kito kūno įsiskverbimui arba paviršiaus ardymui; kietis – tai dydis, išreiškiantis medžiagos priešinimąsi kito kūno įsiskverbimui arba paviršiaus ardymui sąlytiniu būdu*. Taigi abstrakčiai kalbant apie medžiagos savybę, nenurodant nei jos matavimo būdo, nei vieneto, vartojami terminai *kietumas, stiprumas, tankumas, drėgnumas, klampumas* ir pan., t. y. priesaginiai daiktavardžiai, o štai kalbant apie medžiagos savybės matavimo metodą (pvz., Brinelio kietis), jos dimensinę išraišką vartojami galūnės -is vediniai – *kietis, tankis, stipris, drėgnis, klampis* ir pan.

Taip pat leidiniuose apie suvirinimą pasitaiko nemažai sudėtinių terminų, kur vartojami netaisyklingos darybos būdvardžiai, pvz., *daugiaanglis (=anglingasis) plienas; mažaanglis (=neanglingasis) plienas; žematemperatūrinis (=žemos temperatūros); aukštamperatūrinis (=aukštos temperatūros)* ir kt.

Kiti taisytiniai terminai: *pravirinimas (=įvirinimas), suvirinimas slegiant (=slėginis suvirinimas)* ir t. t.

Sintaksės klaidos: netaisyklinga paskirties raiška

Viena dažniausių linksnių vartojimo klaidų suvirinimo srities darbuose yra netaisyklinga paskirties raiška. Šias klaidas galima suskirstyti į 3 stambias grupes:

- a) kai paskirčiai su tikslo atspalviu reikšti vartojamas veiksmožodinių daiktavardžių (ypač su priesaga -imas) naudininkas. Pvz.: *Šis fliusas naudojamas vieno ar kelių ėjimų įvairių storių plienų suvirinimui (=plienams suvirinti). Šie elektrodai ypač tinka le-dlaužių ir kitų laivų apsauginių sluoksnių apvirinimui (=apsauginiams sluoksniams apvirinti). Variu dengta viela skirta MAG būdu nelegiruotųjų ir mažai legiruotų plienų suvirinimui (=nelegiruotiesiems ir mažai legiruotiesiems plienams suvirinti).*
- b) kai paskirčiai reikšti vartojamas veiksmožodinių daiktavardžių (su priesaga -imas) vietininkas. Pvz.: *Ši viela plačiai naudojama vamzdynų ir katilų suvirinime (=vamzdynams ir katilams suvirinti).*
- c) kai paskirčiai reikšti vartojamas galininkas su bendratimi. Pvz.: *Elektrodai specialiai skirti suvirinti plonasienius vamzdžius (=plonasieniams vamzdžiams suvirinti). Ši viela skirta virinti daug mangano turinčius lydinius (=daug mangano turintiems lydiniams suvirinti). Iš suvirintų plokštelių išpjauti specialūs mažesni bandinukai atlikti smūginio tūsumo ir kietumo bandymus (=smūginio tūsumo ir kietumo bandymams atlikti).*

Visais minėtais trimis atvejais paskirtis reiškia klaidingai. Veiksmožodinių daiktavardžių naudininkas ir vietininkas bei galininkas su bendratimi, kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, keistini paskirties naudininku su bendratimi. Kad paskirčiai reikšti netinka veiksmožodiniai daiktavardžiai, nekyla abejonių, bet kai reikia rinktis, ką vartoti konkrečiu atveju – naudininką su bendratimi ar galininką su bendratimi (trečioji klaidų grupė) – išties lengva suklysti. Dėl to yra daug ginčijęsi net patys kalbininkai, nes ne visuomet aišku, ar sakiniu, žodžių junginiu pasakoma paskirtis ar ne. Abejotinais atvejais galima pasitikrinti tokiu praktišku būdu: į sakinį reiktų įterpti žodį *tinka* (žinoma, jei jo ten nėra), pvz.: sakinį *Ši viela naudojama lydiniams suvirinti* mintyse galima pakeisti į *Ši viela tinka (...) lydiniams suvirinti*. Tad jei tokiu atveju veiksmožodis *tinka* ten iš tiesų tinka ir sakinio prasmės neiškraipo, tai tuomet ir be *tinka* tame sakinyje vartojamas paskirties naudininkas su bendratimi. Tačiau nesakoma *Įsakymas tinka tiltui statyti*, vadinas, naudininkas su bendratimi čia netinka – tokiu atveju vartotinas galininkas su bendratimi: *Įsakymas statyti tiltą* (Šukys 2006).

Vis dėlto anksčiau tekste pateikti pavyzdžiai abejonių, kad čia reiktų vartoti naudininką, nekelia ir dėl kitų priežasčių – kai nurodoma konkreti priemonė (viela, elektrodas, fliusas ir kt.) ir jos paskirtis, taip pat kai tokių sakinių tariniai reiškia, kad kas kam yra, tinka, daroma, skiriama, vartojama, naudojama, kad kam ko reikia ir pan. – vartotinas tik naudininkas su bendratimi.

Išvados

1. Straipsnyje aptarta keletas taisytinų suvirinimo terminų dalykų ir viena dažnesnių sintaksės klaidų.
2. Suvirinimo srities darbų rankraščiuose viena iš įkyriausių terminų morfologijos klaidų – tai būdvardžių ir dalyvių paprastųjų formų vartojimas sudėtiniuose terminuose daikto rūšiai ar išskiriamai ypatybei reikšti. Tokiu atveju turėtų būti vartojamos įvardžiuotinės formos.
3. Leidiniuose apie suvirinimą vis dar pasitaiko pasenusių, nevertotinių ir darybos požiūriu netaisyklingų terminų. Dažniausios terminų (daiktavardžių) darybos pažeidimų grupės: a) kai konkrečioms sąvokoms ar reiškiniams įvardyti vartojami veiksmožodiniai priesagos -imas daiktavardžiai; b) kai vartojami būdvardiniai priesagos -umas daiktavardžiai savybės skaitinę vertę žymintiems terminams reikšti, kai galima pasidaryti galūninės darybos vedinių. Taip pat nemažai pasitaiko ir netaisyklingos darybos būdvardžių.
4. Viena dažnesnių sintaksės klaidų rašytinėje suvirintojų kalboje – netaisyklinga paskirties raiška. Netaisyklingai

paskirtis nusakoma net 3 būdais: kai paskirčiai su tikslo atspalviu reikšti vartojamas a) veiksmožodinių daiktavardžių (ypač su priesaga *-imas*) naudininkas; b) veiksmožodinių daiktavardžių (su priesaga *-imas*) vietininkas; c) galininkas su bendratimi. Visais nurodytais trimis atvejais paskirtis turėtų būti reiškama naudininku su bendratimi.

Literatūra

- Fizikos terminų žodynas*. 2007. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. 1630 p.
- Kaulakienė, A. 2007. Mokomųjų leidinių kalba – vienas iš taisyklingos studentų kalbos veiksnių, *Santalka: Filologija. Edukologija* 15(4): 41–52.
- Kupčinskaitė, A. 2011. Kėdainių garsas, Kėdainių mugė, Rinkos aikštė, *Gimtoji kalba* 4: 21–24.
- Lietuvos Respublikos terminų bankas* [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. birželio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://terminai.vlkk.lt/pls/tb/tb.search>>.
- LST EN 1792 Suvirinimas. Daugiakalbis suvirinimo ir panašių procesų terminų sąrašas*. 2010. Vilnius. 170 p.
- Paulauskienė, A. 2004. *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: Technologija. 256 p.
- Petrėtienė, A.; Škamat, J.; Siniauskaitė, J. 2006. Suvirinimo terminijos apžvalga, *Santalka: Filologija. Edukologija* 14(4): 45–49.
- Šukys, J. 2006. *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa. 335 p.
- Valiukėnas, V. J. 2008. Nauji terminai antrajame „Fizikos terminų žodyno“ leidime, in *Specialybės kalba: terminija ir studijos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 110–112.

SOME INACCURATE USES IN PAPERS ON WELDING

D. Gedzevičienė, I. Gedzevičius

Abstract

The article discusses some inaccurate uses of pronominal forms, certain terms and one of the syntactical mistakes – the expression of purpose. The article also provides the examples of mistakes found in welding papers. The use of nonpronominal forms in the denoted terms is one of typical morphological mistakes in treating the process of welding. Another problem is the inaccurate use and wrong formation of terminology. The article also focuses on the mistaken expression of purpose.

Keywords: pronominal form, inaccurate term, welding, expression of purpose.